Chorzowskie Studia Polityczne
Nr 15 rok 2018

Justyna Doroszczyk
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Historyczno-Socjologiczny
orcid.org/0000-0001-9457-6067
e-mail: justynadoroszczyk@gmail.com
tel. 503 152 041

Rosyjski konserwatyzm jako narzędzie rosyjskiej polityki ideologicznej w Europie Zachodniej

Streszczenie. Artykuł stanowi analizę koncepcji „rosyjskiego świata" jako przykładu ideowego konserwatyzmu rosyjskiego, jak i koncepcji geopolitycznej. Koncepcja jest analizowana na tle rosyjskiej polityki ideologicznej realizowanej w Europie Zachodniej. Jej podstawową matrycą odniesień jest powrót do wartości tradycyjnych, patriotycznych oraz antagonizowanie cywilizacji Rosji i Zachodu. „Rosyjski świat" jest kreowany na konserwatywną odpowiedź na europejskie rozczarowanie liberalizmem i kryzys tożsamościowy. Koncepcja została przedstawiona jako jedno z narzędzi realizacji operacji informacyjnych na Zachodzie Europy. Celem artykułu jest uchwycenie sensu i treści koncepcji „rosyjskiego świata" oraz możliwych wektorów oddziaływania na infosferę i mentalność społeczeństw zachodnich.

Słowa kluczowe: konserwatyzm, Rosja, Putin, „russkij mir", „rosyjski świat", polityka ideologiczna

1. Wstęp

Od 2012 r. w rosyjskiej retoryce zauważalny jest zwrot ku konserwatyzmowi. Kremlowskie elity realizują konserwatywny projekt, którego celem jest konsolidacja społeczeństwa rosyjskiego wokół wartości rosyjskich, prawosławia, szacunku wobec silnego przywództwa zdolnego jednoczyć kraj i chronić przed wpływami zewnętrznymi. Jest to również element polityki ideologicznej realizowanej przez Federację Rosyjską zorientowaną na kreację pozytywnego wizerunku Rosji, jej dziedzictwa kulturowego, historii oraz tożsamości cywilizacyjno-kulturowej

zbudowanej na wartościach typowych dla procesu identyfikacji rosyjskiej tożsamości i mentalności, jak prawosławie, idea imperialna i koncepcja narodu rosyjskiego jako bogonoścy, któremu Bóg wyznaczył szczególną służbę zawierającą się w jego historii i wszelkich przejawach funkcjonowania narodu rosyjskiego. Prawosławie jest synonimem rosyjskości [Lazari 1995: 58]. Pojęcia te nie tylko wyznaczają horyzont rosyjskości, lecz również stanowią fundament idei rosyjskiego ekskluzywizmu cywilizacyjnego, która wyraża się w koncepcji „russkij mir" („rosyjski świat"), która poza znaczeniem filozoficznym i kulturowym wyraża się w rosyjskiej myśli geopolitycznej, rozwijającej się po 1991 r. i stanowiącej symbol powrotu do myślenia mocarstwowego w okresie prezydentur Władimira Putina. Po 1991 r. i rozpadzie organizmu państwowego, spójnego pod względem politycznym i ideologicznym, pojawiła się potrzeba redefinicji tożsamości rosyjskiej, co z kolei powodowało poszukiwania własnej drogi odbudowy struktur państwa, jak i przystosowania państwa rosyjskiego do nowej rzeczywistości. W percepcji wielu Rosjan rozpad ZSRR był tożsamy z katastrofalnymi skutkami w sferze nie tylko polityczno-społecznej, ale również ekonomicznej. Demokratyczny eksperyment Borysa Jelcyna identyfikowano z narodowym poniżeniem i „oderwaniem" od tego, co rosyjskie. Na fali niezadowolenia społecznego pojawiło się zapotrzebowanie nie tylko na silnego lidera, ale i jednoczącą ideę przywracającą dumę i wielkość Rosji. Głównym wrogiem i opozycją Rosji stał się Zachód – winny niepowodzeniom rosyjskim z ery Borysa Jelcyna [Wierzbicki 2011: 116]. Skompromitowana liberalno-demokratyczna tożsamość i wartości Zachodu nie funkcjonowały jako probierz wzorców rozwoju, które Rosja może wykorzystać jako alternatywę rozwojową, ale jako zagrożenie.

Opozycja wobec Zachodu, przeciwstawianie Rosji jako odmiennej kultury politycznej, tożsamości cywilizacyjno-kulturowej jest głównym wyznacznikiem koncepcji „rosyjskiego świata", która jest ideą skrojoną nie tylko na potrzeby jednoczenia narodu rosyjskiego, jednoczenia w obliczu wspólnego wroga, jakim jest cywilizacja zachodnia, lecz również ideą wspierającą kreację wizerunku Rosji na Zachodzie jako imperium tradycji i poszanowania dla samostanowienia narodów, multietniczności, wartości religijnych, poszanowania państw narodowych. Koncepcja ta stanowi główny azymut polityki ideologicznej konserwatywnej realizowanej przez Federację Rosyjską. Jej popularność współgra z antyzachodnią, imperialną retoryką Władimira Putina, która znajduje legitymizację wśród Rosjan. Według badań przeprowadzonych przez Centrum Jurija Levady Rosjanie pozytywnie oceniają aneksję Krymu do Federacji Rosyjskiej [Lewinson 2018].

Podstawowym kodem definiującym formułę koncepcji „rosyjskiego świata" jest demonizacja Zachodu, jako cywilizacji zdegenerowanej, o wartościach, które nie przystają do rosyjskiej tożsamości cywilizacyjno-kulturowej, lecz jednocześ-

nie jest propozycją odrodzenia tradycji we współczesnym zglobalizowanym świecie. Ze względu na procesy dezintegracyjne w ramach Unii Europejskiej, indywidualizację i brak aksjologicznej stabilizacji w społeczeństwach Zachodnich idea „rosyjskiego świata" ze względu na swój konserwatywny pierwiastek może zyskiwać popularność w społeczeństwach zachodnich – a w szczególności w kręgach konserwatywnych. Szeroki zakres oddziaływania idei „rosyjskiego świata" świadczy o możliwości wykorzystania koncepcji rewolucji konserwatywnej w celu pozyskiwania przychylnych ocen aktywności Federacji Rosyjskiej zarówno w skali wewnątrzrosyjskiej, jak i międzynarodowej. Jako element polityki ideologicznej jest konceptem plastycznym i podatnym na modyfikacje i jednocześnie jest w stanie rezonować samodzielnie w świadomości określonych kręgów społeczeństw zachodnich.

Celem artykułu jest ukazanie złożoności ideowego konstruktu „rosyjskiego świata" jako elementu konserwatywnej polityki realizowanej przez władze rosyjskie z wykorzystaniem obrazu Zachodu jako antagonisty rosyjskości, tradycji i symbolu degeneracji państw narodowych. „Russkij mir" jest zarówno konceptem geopolitycznym, jak i narzędziem realizacji polityki ideologicznej przez Federację Rosyjską, skierowanej na kreowanie pozytywnego wizerunku Rosji na zachodzie Europy.

Główną tezą artykułu jest przekonanie, że „russkij mir" służy nie tylko konsolidowaniu społeczeństwa rosyjskiego wokół wartości rdzennie rosyjskich, tradycyjnych, lecz również jest zorientowany na promocję konserwatyzmu w skali międzynarodowej. Niemniej jednak konserwatyzm rosyjski jest konserwatyzmem specyficznym, którego charakter wynika z uwarunkowań i problemów typowo rosyjskich. W epoce Władimira Putina jest to głównie konserwatyzm silnej władzy o mocnych strukturach władzy wertykalnej, jak również konserwatyzm światopoglądowy, zgodnie z którym Rosja i Władimir Putin są obrońcami w skali międzynarodowej klasycznych wartości konserwatywnych, jak zbudowana na fundamencie religijnym moralność, rodzina, tradycja narodowa, dyferencjacja dobra od zła, ugruntowana moralność oraz jednoznaczna tożsamość kulturowa [Walicki 2015: 46]. Sama koncepcja „rosyjskiego świata" oznacza putinowski zwrot ku „rodzimości". W skali międzynarodowej może wpływać na odrodzenie perspektywy tradycjonalistycznej oraz sprzyjać identyfikacji Rosji jako symbolu stabilizacji w sferze moralnej.

W artykule przedstawiono analizę treści i znaczenia koncepcji „russkij mir" w rosyjskim myśleniu geopolitycznym. Ze względu na tak określony problem badawczy jednym z celów jest określenie zakresu oddziaływania idei w Europie Zachodniej i jej rzeczywistym wpływie na wizerunek aktywności Federacji Rosyjskiej.

2. Konserwatywna polityka ideologiczna w wydaniu rosyjskim

Od 1991 r. w Rosji swój renesans przeżywa myślenie geopolityczne. Geopolityka jako nauka była dyscypliną zmarginalizowaną i całkowicie niedocenianą w czasach sowieckich. We współczesnej Rosji coraz więcej dyskusji akademickich jest poświęconych geopolityce, globalizmowi i walce cywilizacji, a także temu, jaką drogę powinna wybrać Rosja, co skłania do refleksji nad wypracowaniem geopolitycznej linii współczesnej Rosji. Geopolityka stwarza możliwość określenia położenia państwa w międzynarodowej społeczności i na tej podstawie sformułować priorytety polityki zagranicznej, z uwzględnieniem rzeczywistych możliwości realizowania wpływu na formułowanie porządku międzynarodowego [Żade 2005: 59]. Geopolityczne myślenie we współczesnej Rosji opiera się na zakorzenionych w mentalności społeczeństwa rosyjskiego, jak i kręgach władzy kodzie Rosji – imperium. Według Putina suwerenność i integralność Rosji i rosyjskich interesów wymaga niezawodnej ochrony [Iwanow 2018]. Ideowym rdzeniem rosyjskiej antyzachodniej myśli geopolitycznej jest klasyczna koncepcja „rosyjskiego świata". Jako jeden z głównych elementów prowadzonej przez władze rosyjskie polityki ideologicznej jest również elementem rosyjskiej polityki zagranicznej, która ma charakter konfrontacyjny i antyzachodni. Koncepcje geopolityczne podkreślające samoistność Rosji, jej odmienną tożsamość cywilizacyjno-kulturową znajdują swoje odzwierciedlenie w tendencji wzmacniania zabezpieczania rosyjskich interesów narodowych [Narocznickaja 2015: 154]. Swoistą politykę ideologiczną bazującą na odwołaniach do wartości tradycyjnych, prawosławia i koncepcji Rosji jako imperium kultywują i rozwijają flagowe inicjatywy Kremla o orientacji konserwatywnej, m.in. Klub Izborski, Klub Bizantyjski.

Akcentowanie odrębności Rosji od Zachodu stanowi podstawowy kod rosyjskiego myślenia geopolitycznego. Już na początku rosyjska szkoła geopolityki rozwijała się w kilku kierunkach. Jednym z nich był panslawizm, który głosił konieczność zjednoczenia z Rosją narodów słowiańskich, co gwarantowałoby im suwerenność. Odróżnienie Rosji od Zachodu charakterystyczne dla początków formowania rosyjskiej geopolityki w XIX w. przetrwały do czasów współczesnych, a myślenie w kategoriach swój – rosyjski i obcy – zachodni, nieprzystający do warunków i tożsamości rosyjskiej [Isajew 2005: 135]. „Rosyjski świat" to koncepcja, która w miarę umacniania pionowego modelu władzy stanowi uzasadnienie specyficznej, uwarunkowanej problemami rosyjskimi wersji konserwatyzmu, która rezonuje w przestrzeni międzynarodowej.

Początek rozwoju konserwatyzmu podkreślającego partykularyzm rosyjskiej kultury, historii, rozwoju kultury politycznej przypada na wiek XIX. We współczesnej Rosji, a w szczególności w retoryce prezydenta Władimira Putina, wciąż aktywna jest inspiracja tradycją rosyjskiej myśli konserwatywnej. Szczególnie charakterystyczny wymiar konserwatyzmu rosyjskiego stanowi *Filozofia nierówności* autorstwa Mikołaja Bierdiajewa. W postsowieckiej Rosji idea konserwatywna jest promowana przez ugrupowanie władzy Jedinaja Rossija. Konserwatyzm można zaklasyfikować jako ideologię państwową współczesnej Rosji. Jest to jednak konserwatyzm pozbawiony słowianofilskiego konserwatyzmu, a apelujący o pielęgnację i kultywowanie wartości tradycyjnych, religijnych. Szczególną popularnością ideologia konserwatywna cieszyła się w 2010 r., a w 2013 została sformułowana oficjalna doktryna państwa rosyjskiego, której fundament stanowi konserwatyzm. Przyjęcie kursu na konserwatyzm współgrało z ideą obrony niezależności Rosji od wpływów zewnętrznych i zabezpieczenia interesów rosyjskich. Konserwatyzm jako podstawa państwa rosyjskiego to jeden z postulatów wygłoszonych przez Władimira Putina podczas zjazdu Ogólnorosyjskiego Frontu Narodowego w 2013 r. Podczas Zjazdu sformułowano narodową ideologię, a Putin określił się jako pragmatyk z konserwatywnym nastawieniem. Według głowy państwa rosyjskiego konserwatyzm to „bazowanie na tradycyjnych wartościach, ale i nieodzowny element rozwoju" [Prezidient wzjał kurs… 2013].

Idea „rosyjskiego świata" ma charakter zarówno konserwatywny, jak i geopolityczny. We wrześniowym posłaniu do Zgromadzenia Federalnego Rosji Władimir Putin wyraźnie podkreślił wagę i znaczenie konserwatyzmu dla Rosji. Zniszczenie wartości tradycyjnych prowadzi do negatywnych konsekwencji dla społeczeństwa oraz jest manewrem sugerującym antydemokratyzm, gdyż większość nie akceptuje prób rewizji tych wartości. W przemówieniu z 2013 r. Putin odwołał się do dzieła XIX-wiecznego filozofa rosyjskiego *Filozofia nierówności* i tak sparafrazował konserwatyzm: „Sens konserwatyzmu nie tkwi w tym, że uniemożliwia ruch w przód i w górę, a w tym że on zapobiega ruchowi w dół, ku chaotycznej ciemności, zabezpiecza przed powrotem do stanu pierwotnego" [Putin 2013]. Najbardziej widoczną próbą eksportowania rosyjskiego konserwatyzmu poza granice Federacji Rosyjskiej była reorganizacja mediów państwowych. Na mocy reorganizacji zakończono istnienie agencji RIA Novosti, a w jej miejsce powołano Międzynarodową Agencję Informacyjną „Rossija Siewodnia" („Russia Today"). Głównym zadaniem agencji jest promowanie poza granicami Federacji Rosyjskiej rosyjskiej polityki oraz życia społecznego w Rosji. Jednocześnie Agencja jest pasem transmisyjnym ideologii i promotorem konserwatyzmu oraz zwiększeniem rosyjskich zasobów informacyjnych w zachodniej Europie.

Konserwatyzm rosyjski w wydaniu putinowskim i jego oddziaływanie w państwach zachodnich sprzyja kreowaniu wizerunku Rosji jako uosobienia

idei zdrowego i właściwego konserwatyzmu oraz wartości rodzinnych. Tym samym rosyjski prezydent i jego ideologiczna propozycja „powrotu ku rosyjskiej rodzimości" może stać się neokonserwatywną odpowiedzią na dynamiczne procesy globalizacyjne, alternatywą dla zachodnich rozwiązań. Ideą, która uzasadnia takie podejście, jest idea „rosyjskiego świata", a także integracyjny eurazjatyzm. Ze względu na historyczne doświadczenie, duchowe tradycje, a także geopolityczne znaczenie, Rosja jawi się jako oczywiste centrum i podmiot dominujący w takiej integracji [Awerjanow i in. 2014: 134]. Istotną inspiracją konserwatyzmu Putina są dzieła emigracyjnego „białego" pisarza Iwana Iljina, o którym mówi się, że jest ulubionym filozofem rosyjskiego prezydenta. W dziele *O przeciwstawianiu się złu siłą* z 1925 r. podkreśla znaczenie Rosji i jej wartości i przeciwstawia jej wyjątkowość Zachodowi. Szczególnie istotnym dziełem z dorobku Iljina jest książka *Nasze zadania* z 1956 r. W sytuacji rozpadu ZSRR Rosja znalazła się na krawędzi istnienia. Zagrożona przez tendencje odśrodkowe, animozje wewnętrzne i anarchizm lat 90. XX w. Władza nie mogła efektywnie organizować funkcjonowania państwa. Świadomość kryzysu stała się podstawą programu Putina dotyczącego wzmacniania pionowych struktur władzy.

W 2014 r. Władimir Putin w posłaniu do Zgromadzenia Federalnego zacytował słowa Iwana Iljina o nierozerwalności wolności wewnętrznej i zewnętrznej. W swoich przemówieniach do Zgromadzenia Federalnego Putin tradycyjnie powołuje się na słowa wybitnych konserwatywnych filozofów rosyjskich. W przemówieniu z 2014 r. Putin odniósł się do dzieła Iljina *Nasze zadania*. Zgodnie z literą przemówienia, każdy „kto kocha Rosję, pragnie dla niej wolności, wolności samej Rosji, jej międzynarodowej niezależności, wolności Rosji jako jedności kultury rosyjskiej i innych kultur narodowych oraz wolności dla narodu rosyjskiego, a przede wszystkim wolności wiary, poszukiwania prawdy, kreatywności, pracy i własności" [Putin 2014].

Istotnym komponentem konserwatyzmu Putina jest patriotyzm oraz państwotwórczość, szacunek wobec historii, tradycji, kultury rosyjskiej. Wszystkie te elementy stanowią części składowe ideologii putinizmu. Istotnym komponentem rosyjskiego konserwatyzmu jest antyzachodni charakter. W świetle konserwatyzmu Zachód jest synonimem upadku, degeneracji wartości ogólnoludzkich i molochem indywidualizmu, w którym brakuje trwałych więzi społecznych. Podobnie jak w XIX-wiecznej myśli konserwatywnej, tak i współcześnie Zachód jest klasyfikowany jako wróg tradycyjnych wartości, patriotyzmu. W retoryce Putina po 2012 r. Zachód jest prezentowany jako synonim dekadencji i zagrożenie dla „świętej" Rosji. Przesłanką myślenia o Rosji jako państwie konserwatyzmu jest fakt, że na początku stycznia 2014 r. rosyjscy gubernatorzy podarowali Władimirowi Putinowi kolekcję dzieł klasycznych filozofów rosyjskich: Iwana

Iljina, Nikołaja Bierdiajewa i Władimira Sołowjowa. Rosja w czasie prezydentury Władimira Putina staje się mocarstwem wysoko wartościującym ideologię oraz system ideologiczny, który podkreślałby unikalny charakter rosyjskiej tożsamości i kultury politycznej, a jednocześnie nie nawiązywałby do ideologicznego dziedzictwa ZSRR.

W Rosji okresu prezydentury Władimira Putina polityka ideologiczna zyskuje nowy wymiar, lecz pełni analogiczne funkcje – scalanie i konsolidacja tkanki społecznej wokół wspólnych wartości identyfikowanych z rosyjską tożsamością cywilizacyjną, konserwatyzmem, patriotyzmem oraz religijnością prawosławną. Wartości te stanowią podstawę rosyjskiej imperialnej tożsamości narodowej, którą próbuje wzmocnić i odbudować Władimir Putin poprzez powoływanie się na dziedzictwo ideowe rosyjskiego konserwatyzmu. W okresie jego prezydentury konserwatyzm zyskał rangę czynnika definiującego i integrującego narodową ideologię. Kształtowanie konserwatywnej linii ideologii Kremla wyznaczało charakter rosyjskiej polityki zagranicznej – w tym oddziaływania na ideosferę państw Zachodu, w celu kreacji pozytywnego odbioru działań Federacji Rosyjskiej. Fuzja konserwatyzmu światopoglądowego i asertywnej polityki o zabarwieniu neoimperialnym stanowi pochodną wewnętrznej sytuacji w Federacji Rosyjskiej. Polityka aktywna Federacji Rosyjskiej wykorzystuje pełen arsenał środków. W dobie dominacji massmediów coraz większe znaczenie zyskuje transmisja ideologicznego przekazu oraz nieograniczone możliwości modelowania informacji. Zarówno ideologia konserwatywna, jak i koncepcja „rosyjskiego świata" są zestawem narzędzi realizacji polityki wewnątrz Federacji Rosyjskiej oraz poza jej granicami. Rosja prowadzi aktywną politykę w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego.

Istotnym dokumentem określającym rosyjską aktywność ideologiczną jest koncepcja polityki zagranicznej z 2017 r. [Dyner 2017: 2]. Główne akcenty padają na aktywność rosyjską w regionie Bliskiego Wschodu, a także w obszarze postradzieckim, który jest połączony z Rosją wspólnym dziedzictwem kulturowym i cywilizacyjnym. W porównaniu do koncepcji polityki zagranicznej z 2013 r. koncepcja z 2017 stanowi odmienny dokument, w którym jednym z głównych obszarów aktywności państwa rosyjskiego jest oddziaływanie na infosferę Zachodu poprzez promocję idei „rosyjskiego świata". Jednym z założeń jest wzmocnienie roli Rosji w globalnej przestrzeni humanitarnej oraz upowszechnienie języka rosyjskiego w świecie, popularyzacja osiągnięć rosyjskiej kultury narodowej, rosyjskiego dziedzictwa historycznego, a także tożsamości kulturowej narodów Rosji, co ma skutkować konsolidacją rosyjskiej diaspory poza granicami Federacji Rosyjskiej [Koncepcija wnieszniej polityki… 2017]. To właśnie ta koncepcja kształtuje kierunek rosyjskich działań na arenie zewnętrznej. Rosja uruchamia aktywa zdolne oddziaływać na kreację pozytywnego wizerunku

Federacji Rosyjskiej w opinii międzynarodowej. Pomimo że rosyjska polityka może być rozpatrywana z uwzględnieniem paradygmatu realizmu politycznego. Kreml przyjmuje paradygmat realistyczny i w celu wzmocnienia działań podejmuje próbę wykorzystywania środków wpływu miękkiego – informacyjnego w celu efektywnego oddziaływania na sferę mentalną poprzez transmisję odpowiedniego, służącego interesom rosyjskim przekazu ideologicznego [Herasimienko 2016: 125]. Koncepcja „rosyjskiego świata" zawarta w dokumencie z 2017 r. jest dość szeroka, a mianowicie umożliwia władzom rosyjskim „ochronę praw i uzasadnionych interesów rodaków mieszkających za granicą na podstawie norm prawa międzynarodowego i traktatów międzynarodowych zawartych przez Federację Rosyjską, uznając znaczny wkład rodaków w zachowanie i rozpowszechnianie języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej" [Koncepcija wnieszniej polityki… 2017].

Od 2013 r. zauważa się wzrost popularności idei „rosyjskiego świata", która zakłada wsparcie hierarchii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej wobec działań politycznych zarówno w skali wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Wsparcie kursu państwowej polityki przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną jest zorientowane na pozyskanie społecznej legitymizacji działań politycznych Kremla. Wysoki autorytet Cerkwi w świadomości Rosjan wynika z symbolu Cerkwi i wartości prawosławnych jako istotnej struktury rosyjskiej tożsamości. Według doktryny informacyjnej z 2016 r. konieczne jest wzmocnienie aktywności rosyjskich mediów w przestrzeni międzynarodowej, co ma na celu upowszechnienie obiektywnego postrzegania Rosji na Zachodzie. W tym celu Rosja będzie rozwijała własne, skuteczne środki oddziaływania informacyjnego na opinię publiczną i działać na rzecz umocnienia pozycji rosyjskich mediów poza granicami kraju. Podobne treści sprowadzające się do definicji charakteru rosyjskiej, wyraźnie antyzachodniej polityki ideologicznej zawiera rosyjska doktryna bezpieczeństwa informacyjnego z 2016 r. Postulat wzmocnienia oddziaływania ideologiczno-informacyjnego jako elementu operacji psychologiczno-informacyjnych zorientowanych na zmianę istniejących opinii i percepcji Rosji stanowi sposób ochrony rosyjskich narodowych interesów w sferze informacyjnej. Działania podejmowane w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego stanowią ekwiwalent zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej [Doktrina informacjonnoj biezopasnosti... 2016].

Konserwatywna retoryka Kremla, która znajduje swoje odzwierciedlenie w polityce ideologicznej, wynika z samej struktury rosyjskiego reżimu politycznego i dominacji w najwyższych kręgach władzy państwowej tzw. klanu siłowików, który skupia osoby z przeszłością w organach bezpieczeństwa państwowego. Patriotyzm, konserwatyzm uwarunkowany rosyjskimi problemami, odwołania do wartości tradycji znajdują swoje odzwierciedlenie w rosnącej popularności eura-

zjatyckiej linii rozwoju państwa rosyjskiego, która przechodzi swoistą tranzycję i adaptuje się do specyfiki rosyjskiego, antyzachodniego konserwatyzmu. Rosyjskie wewnętrzne uwarunkowania silnie wspierają kierunek eurazjatycki, który staje się dominującą ideologią polityczną, a idea ta definiuje rosyjską politykę zagraniczną, określa jej dynamikę. Na rosyjską asertywną politykę zagraniczną, wspieraną oddziaływaniem informacyjnym wpływa neoimperialna wizja silnej, suwerennej, konserwatywnej Rosji jako alternatywy, która wykorzystuje rosyjski konserwatyzm jako ideologiczne uzasadnienie polityki zabezpieczania rosyjskich interesów narodowych w sferze postsowieckiej [Ivanauskas 2016: 37]. Koncepcja „rosyjskiego świata" jako konserwatywnej kontrpropozycji jest elementem szerszej, wieloetapowej polityki wpływu i sprzyja promocji wielobiegunowego ładu międzynarodowego, którą aktywnie popiera władza rosyjska. Dążenie do utrzymania wertykalnej struktury władzy, promocja państwowego patriotyzmu i konserwatyzmu jako wyznaczników rosyjskiej aktywności powinno zainteresować przedstawicieli Zachodu, gdyż bezpieczeństwo ideologiczne jest nieodłącznym elementem rosyjskiej aktywności w sferze międzynarodowej.

3. „Russkij mir" – geneza, znaczenie, treść

Tłem popularności koncepcji „rosyjskiego świata" jest zaostrzenie stosunków między Rosją a Zachodem. We współczesnej aktualizacji idei „russkij mir" oznacza cywilizacyjną i kulturową wspólnotę narodów zjednoczonych wokół ich historycznego i kulturowego centrum – Rosji. Trudno jest określić, który myśliciel jako pierwszy zaproponował tę ideę jako definicję rosyjskiej tożsamości. Niektórzy badacze uważają, że idea ta została wprowadzona przez hrabiego Siergieja Siemienowicza Uwarowa. Uwarow w 1834 r. zdefiniował rosyjską tożsamość narodową. W swoim raporcie skierowanym do Imperatora Mikołaja II sformułował narodową triadę oficjalnej narodowości, którą reprezentuje prawosławie – samodzierżawie – ludowość [Sadochina-Jewgienijewa 2012: 344]. Jeszcze inni uważają, że idea „rosyjskiego świata" to zasługa dramaturga Aleksandra N. Ostrowskiego, który definiował „russkij mir" jako „ludzką wspólnotę prawosławnych chrześcijan żyjących w jedności wiary, rytuałów i obyczajów" [Szalimowa 2000: 16].

Z perspektywy współczesnej aktywności Federacji Rosyjskiej szczególnie adekwatną koncepcją „rosyjskiego świata" wydaje się ta zaproponowana przez XIX-wiecznego panslawistę Mikołaja Danilewskiego, który uchodzi za ojca chrzestnego koncepcji. Według Danilewskiego Rosja stanowi rdzeń słowiańskiego dziedzictwa historyczno-kulturowego. W swojej głównej pracy *Rosja i Europa*

z 1871 r. wskazał na antagonizm tkwiący między cywilizacją zachodnią i rosyjską. Różnice cywilizacyjne między Rosją a Europą tkwią i wyrażają się w fundamentach ich istnienia, przeciwieństwie narodowych charakterów, jak i sposobach działania [Danilewski 1991: 179]. W koncepcji Danilewskiego Zachód dąży do marginalizacji znaczenia Rosji. Aby temu zapobiec Rosja powinna stworzyć sojusz państw słowiańskich i zapewnić stabilny rozwój słowiańskiej historii i kultury. Chociaż wiele elementów sugeruje koncepcję „rosyjskiego świata", Mikołaj Danilewski nie posłużył się tym terminem.

W Rosji, w latach 90. XX w., termin „russkij mir" nabrało nowego znaczenia i funkcji. Po rozpadzie monolitycznego imperium ZSRR Rosja zmagała się z problemem samookreślenia. Na początku 2000 r. wielu badaczy poddało koncept analizie i rozpatrywało „russkij mir" w kategoriach geopolitycznych. Zgodnie z tą ideą Rosja miała odzyskać status imperium i powrócić do swoich dawnych granic. Taką interpretację promuje m.in. Aleksander Dugin. Duże znaczenie, wpływające na popularność koncepcji, ma wsparcie ze strony prezydenta Władimira Putina. Niezależnie od interpretacji ich wspólną cechą jest przekonanie, że Rosja to nie tylko terytorialne państwo, ale odrębny świat z własną kulturą, która wykracza poza rosyjskie terytorium. Współcześnie rosyjscy politolodzy oceniają koncepcję w kategoriach globalnego kulturowo-cywilizacyjnego fenomenu, na który składa się Rosja jako państwo macierzyste i rosyjska emigracja. Jako taki jednoczy świat wokół wartości rosyjskich. „Russkij mir" to esencja rosyjskości, kultury Rosji oraz jej dziedzictwa historycznego. Zakłada identyfikację z wartościami konserwatywnymi, rosyjskimi, rosyjskim dziedzictwem historycznym. W interpretacji konserwatywnego, jednoczącego wszystkich Słowian „rosyjskiego świata" istnieją dwa podstawowe kierunki. Ze względu na tematykę bezpieczeństwa europejskiego szczególnie istotny jest nurt interpretujący „russkij mir" nie jako wspólnotę wartości i kultury, ale jako czynnik determinujący rosyjskie postrzeganie geopolityki. Z kolei w Rosji okresu prezydentury Władimira Putina odzwierciedla postimperialne nastroje rosyjskiej elity władzy. Konserwatyzm i odwołania do patriotyzmu mają za zadanie konsolidować społeczeństwo i jednoznacznie wskazywać wroga Rosji, którym jest cywilizacja zachodnia – indywidualistyczna, materialistyczna, odarta z duchowości. Zachód, kultura polityczna państw zachodnich jest deprecjonowana i określana jako niezgodna z cywilizacyjną, unikatową drogą rozwoju Rosji. Według założonej w 2007 r. przez Władimira Putina Fundacji Russkij Mir określenie to nie ogranicza się tylko do Rosjan-emigrantów przebywających za granicą, ale przede wszystkim obejmuje wszystkie osoby innej niż rosyjska narodowości, które mówią po rosyjsku, uczą się tego języka lub go studiują. „Russkij mir" odnosi się do wszystkich tych, którzy są prawdziwie zainteresowani Rosją i myślą o przyszłości państwa rosyjskiego [Ideologija – Fond Russkij Mir]. Rozszerzenie kategorii koncepcji jest symptomatyczne i ko-

responduje z asertywnymi działaniami rosyjskimi w sferze informacyjnej. O ile Rosja nie może stać na czele światowego konserwatyzmu, o tyle może aktywnie oddziaływać na opinię publiczną państw zachodnich, których społeczeństwa przeżywają kryzys tożsamościowy, społeczny. Wzrost niezadowolenia z elit europejskich, brak zaufania do władzy stwarzają idealne podglebie do rozwoju idei konserwatywnych. Zaburzenie procesów identyfikacyjnych wewnątrz Unii Europejskiej skutkuje poszukiwaniami alternatyw [Rudnicki 2016: 110]. Jedną z nich może się stać „russkij mir", który opiera się na interpretacji roli Rosji jako Świętej Rusi, co ma wzmacniać geopolityczną obronę narodowych interesów rosyjskich w przestrzeni postradzieckiej. Niemniej jednak założyciele Fundacji Russkij Mir odżegnują się od wykorzystywania koncepcji jako instrumentarium realizacji ekspansjonistycznej rosyjskiej polityki.

„Russkij mir" jako reprezentacja wartości konserwatywnych, wartości patriotyzmu jest uwarunkowana problemami rosyjskimi. Sama koncepcja jest efektem rosyjskich poszukiwań przynależności tożsamościowej, kulturowej i politycznej. Odwieczne pytanie o stosunek Rosji do Zachodu w okresie prezydentury Władimira Putina pojawia się ze szczególną siłą. Sprzyja temu binarny podział na nas – Rosjan oraz ich – Zachód. Przy czym podkreślenie konserwatywnego, patriotycznego dziedzictwa rosyjskiego odbywa się przy deprecjonowaniu i demonizowaniu wartości demokracji zachodnich, jak indywidualizm, liberalizm czy poszanowanie praw człowieka. Jest to jednak uwarunkowane odmienną od zachodniej rosyjską świadomością prawną, a duch prawny od zawsze w Rosji był postrzegany jako przynależny do zdegenerowanej, odartej z wartości tradycyjnych i duchowych cywilizacji zachodniej. „Rosyjski świat" jako konserwatywna alternatywa, kontrodpowiedź na ekspansję aksjologiczną Zachodu jest narzędziem realizacji polityki ideologicznej Kremla oraz operacji modelujących opinię publiczną na Zachodzie.

Szczególne znaczenie koncepcja „rosyjskiego świata" zyskała w toku kryzysu ukraińskiego. Zaostrzenie sytuacji na Ukrainie ujawniło nie tylko patologie w globalnym systemie, ale przede wszystkim słabość zabezpieczenia informacyjnego i koncepcyjnego rosyjskiej polityki zagranicznej. Oficjalna promocja idei jest mniej lub bardziej atrakcyjna dla obywateli Federacji Rosyjskiej, jednakże pod szyldem promocji alternatywy aksjologicznej wobec wartości zachodnioeuropejskich, wizerunek Rosji jako strażniczki tradycji i konserwatyzmu jest sugestywny dla zachodniej opinii publicznej. Należy dodać, że transgraniczny przekaz informacyjny jest możliwy dzięki wszechobecności Internetu. Swoiste „zarażanie" ideologią odbywa się w ramach środowiska informacyjnego [Nazaretjan 2015: 167]. Rozwój Internetu i sieci społecznościowych uprościł przenikanie treści i infekowanie sfery mentalnej w przestrzeni globalnej. Powszechność Internetu umożliwiła informacji globalny zasięg. Rozprzestrzenianie się określonego

i przygotowanego przekazu można porównać do rozprzestrzeniania się ognisk epidemii.

Koncepcja „rosyjskiego świata" wykorzystywana przez współczesną Federację Rosyjską służy rozwojowi narodowej ideologii rosyjskiej, lecz jednocześnie jest to czynnik oddziałujący na sposób odbioru działań rosyjskich w przestrzeni międzynarodowej. Zgodnie z koncepcją „rosyjskiego świata" Rosja jawi się jako mocarstwo tradycji, a sam Władimir Putin pretenduje do miana lidera światowego konserwatyzmu. Wątek konserwatyzmu, odwołań do patriotyzmu, wartości religijnych wynikających z prawosławia stanowi główny element koncepcji, która jest narzędziem upowszechniania pozytywnego wizerunku Federacji Rosyjskiej poza jej granicami.

4. Konserwatyzm w „rosyjskim świecie" – sen, znaczenie

Konserwatyzm, który w Rosji prezydentury Władimira Putina przeżywa swój renesans, stanowi nieodłączny element koncepcji „russkij mir" będącej ideowym wyznacznikiem rosyjskiej polityki zagranicznej w koncepcji z 2017 r. Odrodzenie konserwatyzmu w Rosji trwa od 1991 r. Wcześniej, w okresie rewolucji bolszewickiej czy w ciągu istnienia ZSRR, zinstytucjonalizowany konserwatyzm nie miał rzeczywistej racji bytu. Jak podkreśla Andrzej Walicki, konserwatyzm rosyjski jest partykularny, uwarunkowany typowo rosyjskimi problemami. Jako taki nie może pretendować do stanowienia rzeczywistej alternatywy dla reszty świata. Nie ulega wątpliwości, że Rosja okresu prezydentury Władimira Putina przeżywa odrodzenie konserwatyzmu i wartości tradycyjnych, patriotyzmu przy aktywnym wspieraniu dziedzictwa rosyjskiej myśli konserwatywnej przez władze państwowe. W programowych wystąpieniach Władimira Putina akcentowany jest patriotyzm i zjednoczenie obywateli wokół ogólnonarodowych wartości i celów [Abdulina 2015: 275].

Kluczowa dla zdefiniowania sensu i charakteru rosyjskiego konserwatyzmu, który stanowi narzędzie realizacji ideologicznej polityki Kremla jest programowy artykuł Władimira Putina opublikowany w 1999 r. zatytułowany *Rosja na styku tysiącleci* (ros. *Rossija na rubieże tysjaczletij*). Rosja na styku tysiącleci stanowi fundament głównej orientacji konserwatywnej, którą w późniejszych latach rozwijały rosyjskie elity władzy. Ten rodzaj konserwatyzmu łączy się z poczuciem patriotyzmu. W artykule patriotyzm jest wskazany jako element konsolidacji społeczeństwa rosyjskiego. Są nim również wartości uznawane za tradycyjnie rosyjskie. Z perspektywy analizy konserwatyzmu putinowskiego istotna jest sama definicja pojęcia. W artykule z 1999 r. patriotyzm jest opisywany jako wartość,

która zachowała swoje pierwotne, a przede wszystkim pozytywne znacznie. Według Putina patriotyzm to „poczucie dumy z naszej ojczyzny [Rosji], jej historii i osiągnięć. To pragnienie uczynienia kraju piękniejszym, bogatszym, silniejszym, szczęśliwszym" [Putin 1999]. Jest to pozytywny patriotyzm, wolny od narodowej ignorancji i imperialistycznych zamierzeń. Jak podkreśla Putin, taki patriotyzm jest źródłem odwagi, hartu ducha, siły narodu. Tym samym rezygnacja z patriotyzmu jest równoznaczna z utratą dumy narodowej i godności. Naród, który wyzbył się patriotyzmu, „nie jest zdolny do wielkich rzeczy" [por. Putin 1999].

Z perspektywy geopolitycznej istotny jest kolejny podpunkt dotyczący mocarstwowości. Putin, jak tradycyjny Euroazjata, podkreślił znaczenie położenia geograficznego Rosji. Przestrzeń jest tym, co określa zarówno świadomość Rosjan, politykę państwa, jak i całą historię Rosji. Warunkiem współczesnej mocarstwowości Rosji jest zdolność do zapewniania bezpieczeństwa państwu oraz zabezpieczania narodowych interesów, rosyjskiej racji stanu na arenie międzynarodowej. Kolejnym elementem konserwatywnego trendu wspieranego aktywnie przez *władzina* Kremlu jest państwowość. Czynnik państwowotwórczy jest wyznacznikiem rosyjskiego konserwatyzmu epoki Putinowskiej. Cywilizacja rosyjska, jej kultura polityczna, świadomość prawna są odmienne od obowiązującej na Zachodzie kultury liberalnych demokracji. Już w 1999 r., Władimir Putin akcentował zasadniczą odmienność zachodniej i rosyjskiej kultury politycznej. W Rosji przez wieki kształtowała się kultura wartościująca państwo i jego struktury, które odgrywały istotną rolę w funkcjonowaniu społeczeństwa. Według Putina w percepcji Rosjan silne państwo nie jest anomalią, nie jest też czymś, co należy zwalczać, ale źródłem i gwarantem porządku i bezpieczeństwa, inicjatorem i główną siłą napędową wszelkich zmian. Od 1999 r. konserwatyzm budził większe lub mniejsze zainteresowanie.

Wraz z antyzachodnim neoeurazjanizmem, proponującym binarne postrzeganie stosunku Rosja – Zachód, konserwatyzm przeszedł ewolucję. U początków prezydentury Putina był to konserwatyzm oświecony, proponujący konserwatywną modernizację. Putin już na samym początku swojej prezydentury określił wartości, które uznawał za rdzennie rosyjskie, takie jak: tradycjonalizm, patriotyzm i kolektywizm. W 2000 r. wartością nadrzędną była stabilizacja i wprowadzenie ładu po okresie eksperymentu demokratycznego epoki Borysa Jelcyna [Walicki 2015: 37]. Rosja miała być państwem silnym, ale również stabilnym, zdolnym do zapewnienia swoim obywatelom podstaw bytowych [Abdulina 2015: 274]. W epoce Władimira Putina popularny jest konserwatyzm silnej władzy, lecz jednocześnie potępianie izolacjonizmu Rosji.

W początkach prezydentury Władimir Putin był nastawiony prozachodnio, stawiał na współpracę z USA. Priorytetem była odbudowa kraju. Putinowski konserwatyzm ewoluował w kierunku pozycji światopoglądowej. Putin wielokrotnie

w swoich przemówieniach odwoływał się do myślicieli konserwatywnych, jak Iwan Iljin, Mikołaj Bierdiajew, Aleksandr Sołżenicyn. Oznacza to wciąż żywe dziedzictwo rosyjskiej myśli konserwatywnej, lecz również jest to narzędzie oddziaływania, które pozwala uzasadniać działania władz rosyjskich tradycjami rosyjskiego konserwatyzmu i przywiązania do wartości rdzennie rosyjskich, unikatowych dla rosyjskiej cywilizacji. Cechą charakterystyczną rosyjskiego konserwatyzmu w okresie prezydentury Władimira Putina jest reformowanie poprzez wzmacnianie wertykalnej struktury władzy. Jednakże początkowy konserwatyzm Putina łączył się z opcją okcydentalistyczną, prozachodnią. Wówczas był to nurt odległy od reprezentowanego przez Aleksandra Dugina ekspansywnego, skrajnie antyzachodniego eurazjatyzmu. Momentem przełomowym w transformacji rosyjskiego konserwatyzmu był rok 2004. Zmianę spotęgowało postrzeganie fiasko polityki amerykańskiej w Iraku. Do głosu zaczął dochodzić antyzachodni neoeurazjatyzm Dugina, zgodnie z którym Stany Zjednoczone Ameryki dążą do ustanowienia hegemonii porządku liberalno-demokratycznego na każdej szerokości geograficznej. Od 2003 r. w Rosji kreowany jest wizerunek Zachodu jako nie tylko odmiennie zaprogramowanej kulturowo cywilizacji, lecz przede wszystkim jako przeciwnika w obszarze zainteresowania rosyjskiego. Poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa rosyjskiego państwa stanowiła i stanowi ekspansja NATO na Wschód oraz destabilizowanie przez szeroko pojęte siły zachodnie obszaru postsowieckiego. Współczesny konserwatyzm Putina różni się od konserwatyzmu promowanego w początkach prezydentury, którą charakteryzowało odejście od imperialistycznej wizji Rosji i jej uniwersalistycznego posłannictwa.

Od 2012 r. obserwuje się wzrost popularności konserwatyzmu w Federacji Rosyjskiej. W artykule *Rosja: kwestia narodowa* Władimir Putin jasno określa główne zasady rosyjskiej konserwatywnej ideologii narodowej. Jest to jednocześnie diagnoza nieudolności zachodnich mechanizmów w obliczu nowych wyzwań, jak migracje czy integracja mniejszości. Rosyjska państwowość ma charakter szczególny. O wyjątkowości rosyjskiego rozwoju państwowego pisał również XX-wieczny filozof białej emigracji Iwan Aleksandrowicz Iljin. Wartość narodu rosyjskiego jest szczególnie wyeksponowana i zdefiniowana jako spoiwo łączące tkankę unikalnej cywilizacji rosyjskiej. W artykule Putin podkreśla prawo Rosji do samostanowienia, do walki o utrzymanie suwerenności. Jednocześnie podmiotem odpowiedzialnym za wszelkie niepowodzenia jest Zachód, który dąży do osłabienia pozycji międzynarodowej Rosji. Rosja jako wielonarodowe imperium zjednoczone wspólną tradycją kulturową, historią, wspólnotą cywilizacyjną koresponduje z koncepcją „rosyjskiego świata", który zakłada jedność cywilizacyjno-kulturową państw przestrzeni postsowieckiej. Według Putina, samostanowienie narodu rosyjskiego wynika z polietniczności cywilizacji, którą łączy wspólny rdzeń kulturowy [Putin 2012a]. Rosyjski kod kulturowy charakte-

ryzuje unikatowość, a rosyjski naród przejawia naturalne inklinacje w kierunku uznania silnej państwowości. Charakterystyczne jest powoływanie się na jednoczącą misję współczesnej Rosji. Patriotyzm i przywiązanie do silnego państwa zostały przedstawione jako podstawowe czynniki tożsamości narodu rosyjskiego. Konserwatyzm putinowski służy podkreśleniu tradycyjnych, prawosławnych fundamentów rosyjskiej państwowości i kultury politycznej. Charakterystyczny konserwatywny zwrot ku rodzimości oddala szanse na okcydentalizację Rosji, a przydaje znaczenia koncepcji „rosyjskiego świata" jako alternatywy wobec porządku zachodniego.

Jak podkreślają Jadwiga Rogoża i Witold Rodkiewicz, konserwatyzm rosyjski okresu prezydentury Władimira Putina nie został sformułowany z myślą tylko i wyłącznie o społeczeństwie rosyjskim, lecz jest pomyślany jako narzędzie realizacji polityki zagranicznej. Szczególnie w kontekście rywalizacji dwóch antagonistycznych cywilizacji [Rogoża, Rodkiewicz 2015: 15]. Alternatywna, rosyjska ścieżka rozwoju społeczno-politycznego sugeruje prowadzenie określonej polityki ideologicznej, która jest wymierzona w bezpieczeństwo mentalne państw Zachodu. Sfera ideologiczna, bezpieczeństwa ideologicznego, w której ścierają się dwa przeciwstawne systemy wartości i znaczeń, stanowi istotny wymiar prowadzonych przez Rosję działań wymierzonych w zachodnie bezpieczeństwo. Rosja jawi się jako matecznik wartości konserwatywnych, obrońca alternatywnych modeli wobec dominującego na Zachodzie hegemonicznego liberalizmu. Jednocześnie konserwatyzm rosyjski może jednoczyć kręgi rozczarowane zachodnimi wartościami. Odrodzenie konserwatyzmu jako siły zdolnej modelować nastroje zachodniej opinii publicznej można interpretować w kategoriach próby sformułowania odmiennej od zachodniej interpretacji rzeczywistości międzynarodowej.

Pomimo faktu, że rosyjski konserwatyzm w okresie rządów prezydenckich Władimira Putina jest uwarunkowany specyfiką rosyjskiej kultury, sama promocja wartości tradycyjnych i patriotycznych wpisuje się w tendencje konsolidowania rosyjskiej tożsamości narodowej wokół wartości tradycyjnych. Jednocześnie jest to oferta przede wszystkim skierowana przeciwko zachodniemu postmodernizmowi. Tak sformułowany konserwatyzm ma szansę odnieść pożądane efekty w zachodnich kręgach eurosceptycznych, prawicowych i tym samym działać na rzecz dezidentyfikacji z tożsamością europejską. Jednocześnie konserwatyzm Putina jest propozycją i apelem o powrót do tradycyjnych wartości, do wartości religijnych, tradycji państw narodowych, a jednocześnie może stanowić ważny instrument wpływu na sferę mentalną społeczeństw Zachodu. Wystąpienia programowe Władimira Putina, w których głowa państwa rosyjskiego powołuje się na narodową suwerenność, wolę państwową, orientację wielobiegunową w stosunkach międzynarodowych, świadczy o próbach sformułowania rosyjskiej tożsamości postimperialnej w wariancie unarodowionym. Tym samym Putinowi

udaje się nie tylko eksportować określone wartości poza granice Federacji Rosyjskiej, lecz również budować wizerunek narodowego lidera, który gwarantuje utrzymanie kursu na wzmacnianie siły państwa, która z kolei jest gwarancją narodowego bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej [Putin 2012b].

5. Konserwatyzm i „russkij mir" jako rosyjskie *soft power*

Popularność tendencji antyzachodnich w Rosji jest fenomenem uwarunkowanym kulturowo i cywilizacyjnie. Pomimo że putinowski konserwatyzm ma charakter pragmatyczny, a przede wszystkim polityczny, to warto pamiętać, że tradycje konserwatywne w Rosji były doskonale uwarunkowane – innymi słowy, w przeciwieństwie do idei liberalnych zyskiwały większą popularność w kręgach władzy. Koncepcja konserwatyzmu światopoglądowego, który od 2012 r. reprezentuje Władimir Putin, jest przykładem zastosowania tzw. *soft power* i dowodzi, że Federacja Rosyjska aspiruje do bycia centrum strefy państw postradzieckich i utrzymać pozycję liczącego się gracza w rozgrywkach międzynarodowych. W celu osiągnięcia zamierzeń Kreml realizuje własną politykę ideologiczną. Poprzez promowanie sieci tzw. *proxy groups*, które popierają ideę „rosyjskiego świata", dociera do szerszego audytorium, co sprzyja osiąganiu celów rosyjskiej polityki zagranicznej poza Federacją Rosyjską i obszarem postradzieckim.

Rosyjski konserwatyzm to rodzaj *soft power*, „miękkiej siły" wpływania na realizację rosyjskiej racji stanu. Współcześnie przestrzeń konfrontacji nie jest zdefiniowana. Rozgrywki decydujące o przewadze państwa coraz częściej prowadzone są w przestrzeni mentalnej, informacyjnej, stąd niezwykle ważną rolę przypisuje się oddziaływaniu ideologicznemu. Działania Rosji na Ukrainie oraz zaangażowanie w konflikt syryjski wywołały zainteresowanie, ale i obawy przed zdolnością Moskwy do manipulowania informacją i zawartością dyskursu politycznego, który jest skierowany nie tylko do Rosjan, lecz również do zagranicznego audytorium. Po przyłączeniu Krymu do Federacji Rosyjskiej poparcie dla Putina w rosyjskim społeczeństwie sięgnęło 85% [Lewinson 2015]. Wysokie poparcie społeczeństwa przekłada się na aprobatę konserwatywnych treści programowych dokumentów i przemówień, którym towarzyszy nostalgia imperialna i próba odtworzenia statusu Rosji. Kreml zaniepokojony siłami ekspansyjnymi zachodnich sojuszy, jak Unia Europejska czy NATO, w przestrzeni postradzieckiej oraz polityki obalania prorosyjskich elit w sferze żywotnych interesów rosyjskich poszukuje sposobu efektywnego oddziaływania. Rosja stosuje szeroki zakres środków, które stanowią *soft power* rosyjskiej polityki. Służą one do zakamuflowania

„miękkiego przymusu", którego celem jest utrzymanie regionalnej supremacji. Rosyjskie think thanki typu Klub Izborski, Klub Bizantyjski podważają spójność i suwerenność państw sąsiadujących z Federacją Rosyjską poprzez konsolidację sił prorosyjskich, promocję konserwatyzmu i zaszczepianie niechęci wobec Zachodu. W celu wzmocnienia działań rosyjskich, grupy te tworzą alternatywny dyskurs konserwatywny, który mobilizuje siły destabilizujące. Podobnie jak inne państwa Rosja promuje globalnie własną markę jako mocarstwa tradycyjnego. Wykorzystuje w tym celu język, kulturę oraz turystykę. Zastosowanie różnorodnych kanałów przekazu służy rozpowszechnianiu zasobu wartości „rosyjskiego świata" jako narzędzia geopolitycznego.

Stosowanie środków miękkich jako narzędzia wywierania wpływu na zachodnią opinię publiczną stało się szczególnie dostrzegalne w ostatnich latach. Opublikowana w 2013 r. Koncepcja Polityki Zewnętrznej Federacji Rosyjskiej podkreśla konieczność zwiększenia promocji pozytywnego wizerunku Rosji w przestrzeni międzynarodowej, a sama ideologia konserwatywna jest podstawą polityki w okresie prezydentury Władimira Putina [Kościński 2015: 71].

„Russkij mir", jego szczególne, konserwatywne oblicze stanowi alternatywę dla indywidualistycznej cywilizacji zachodniej. Pomimo dziedzictwa filozoficznego jest to koncepcja wykorzystywana przez władze rosyjskie do realizacji priorytetów polityki zagranicznej. Jest to również narzędzie walki o kontrolę nad sferą mentalną zachodnich społeczeństw. Koncepcja konserwatywnego „rosyjskiego świata" kreuje wizerunek Rosji jako cywilizacji unikatowej, ostatniego bastionu stojącego na straży wartości tradycyjnych, które zanegowała cywilizacja zachodnia. Jest to jednocześnie rosyjska odpowiedź na hegemonizację środowiska międzynarodowego i zakwestionowanie zasadności ustanowienia ładu jednobiegunowego z jednym dominującym mocarstwem.

W tym celu Kreml opracował system *proxy groups*, które wspierają realizację rosyjskich celów politycznych. Ich wspólnym celem jest promocja koncepcji „rosyjskiego świata" [Lucewicz 2016: 2]. Koncepcja jest przede wszystkim elastycznym narzędziem uzasadniania intensyfikacji rosyjskiej aktywności w obszarze postsowieckim, jak i poza jego granicami. Wykorzystywanie *soft power* w rosyjskim stylu jest określane narracją Kremla. Rosyjskie *soft power* znacznie różni się od zachodniego odpowiednika. W wykonaniu rosyjskim tzw. *mjagkaja sila* to fuzja jawnych i niejawnych środków, które odbiegają do zachodniego rozumienia *soft power*. Stosowanie przez Rosję *soft power* jest rozumiane jako zdolność do sprawowania kontroli lub osiągania celów poprzez zastosowanie środków niekonwencjonalnych, niemilitarnych. Polityka ideologiczna z wykorzystaniem konserwatyzmu jako środka miękkiego oddziaływania potwierdza rosyjskie nastroje antyliberalne. W przemówieniu do Zgromadzenia Federalnego w 2012 r. Władimir Putin ustanowił ramy nowej ideologii narodowej

i jednocześnie zapewnił o wspieraniu „instytucji, które są nośnikami tradycyjnych wartości przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Wyraził przekonanie, że na świecie jest coraz więcej środowisk opowiadających się za restauracją wartości tradycyjnych, które przez wieki były moralną i duchową podbudową cywilizacji. Do tych wartości zaliczył: wartości tradycyjnej rodziny, wartości duchowe, wartości humanistyczne i różnorodności świata [Putin 2013].

W przemówieniu z 2012 r. – kluczowym dla konserwatywnego projektu Kremla – Putin parafrazuje rozumienie konserwatyzmu Mikołaja Bierdiajewa. Według filozofa konserwatyzm nie powstrzymuje postępu, a uniemożliwia cofanie się do stanu prymitywnej nieokreśloności. W 2013 r. konserwatyzm zyskał większe znaczenie jako narzędzie realizacji priorytetów politycznych. Jest to tarcza chroniąca tradycję przed wpływami zdegenerowanego Zachodu. Inicjatywa obrony tożsamości tradycyjnej, patriotyzmu, wspólnotowości pojawiała się w różnych kanałach medialnych, zwłaszcza w telewizji, co pozwoliło z powodzeniem utrzymać wysokie poparcie społeczne dla takiej polityki. Promocja konserwatyzmu dotarła również do audytorium poza granicami Rosji.

Warto mieć na uwadze to, że rosyjskie *soft power* jest ważnym elementem bezpieczeństwa rosyjskiego. Koncepcja „rosyjskiego świata" spełnia funkcje zabezpieczenia rosyjskiego bezpieczeństwa i utrzymania rosyjskiego *status quo* w stosunkach międzynarodowych. Rosja posiada własne narzędzie ideologiczne, aby przeciwdziałać zachodniej narracji promującej demokrację i liberalny porządek społeczno-polityczny [Tsygankow 2006: 1081]. Tym samym koncepcja „rosyjskiego świata" stała się operacyjną matrycą dla budowania rosyjskiej legitymacji i wpływów w regionie. Służby temu rozbudowa narracji konserwatywnej. Koncepcja „rosyjskiego świata" jako swoistego, rosyjskiego *soft power* jest opozycją wobec wartości zachodnich, liberalnych, co może determinować postrzeganie Rosji i rosyjskiego typu kulturowo-cywilizacyjnego poza jej granicami, a co za tym idzie, aktywnie kształtować społeczny odbiór działalności politycznej i dyplomatycznej Federacji Rosyjskiej.

6. Zakończenie

Soft power jest narzędziem, które wykorzystuje wartość ideologicznej spójności koncepcji „rosyjskiego świata" jako alternatywę wobec wartości zachodnioeuropejskich. Realizowanie kampanii wpływu ideologicznego służy powstrzymani hegemonicznych aspiracji państw zachodnich oraz jest bastionem chroniącym przestrzeń postradziecką przed próbami przeszczepienia demokracji i wartości europejski na grunt państw poradzieckich, co jednocześnie zabezpiecza rosyjski

status quo w regionie tzw. bliskiej zagranicy [Ambrosio 2007: 234]. Jednym z czynników, który służy utrzymywaniu bezpieczeństwa zewnętrznego Federacji Rosyjskiej, a jednocześnie stwarza zagrożenie wobec bezpieczeństwa europejskiego, jest utrzymywanie prorosyjskich elit w państwach ościennych Federacji Rosyjskiej. Zasięg geopolitycznej koncepcji „rosyjskiego świata" jest zdeterminowany przez oddziaływanie krajowych elit, które działają jako pudło rezonansowe dla idei alternatywnych wobec ideałów liberalnych demokracji. Przestrzeń poradziecka jawi się jako pole rywalizacji wpływów demokratycznych i idei konserwatywnej wspieranej przez elity władzy Federacji Rosyjskiej [Dimitrowa i in. 2017: 12]. W dobie mediów masowych nie sposób ignorować informacyjnej przestrzeni oddziaływania i znaczenia informacji w kształtowaniu relacji międzynarodowych.

Polityka Federacji Rosyjskiej jest realizowana według realizmu politycznego. Geopolityczne wykorzystanie konserwatywnej koncepcji „rosyjskiego świata" jako narzędzie promującego alternatywę wobec wartości zachodnio-liberalnych stanowi uzupełnienie realistycznego imperatywu utrzymania i realizowania operacji wpływu nie tylko w przestrzeni postradzieckiej, lecz przede wszystkim w Europie Zachodniej. Wezwanie do konserwatywnej rewolucji, które jest inherentnym elementem koncepcji geopolitycznych Aleksandra Dugina, odwołania do konieczności zachowania multipolarnego ładu międzynarodowego i przełamania frontu euratlantyckiego z USA jako mocarstwem hegemonicznym na czele, wpisuje się w nurt renesansu konserwatyzmu pragmatycznego w światopoglądzie rosyjskich elit władzy. Jednocześnie przeciwstawianiu cywilizacji rosyjskiej, zdegenerowanej, indywidualistycznej cywilizacji zachodniej towarzyszy wartościowanie. To, co konserwatywne, patriotyczne, związane z tradycją, jest asocjowane jako dobre moralnie, a to, co jednostkowe, liberalne, materialistyczne, jest identyfikowane jako zło. Antagonizm cywilizacyjny i jego znaczenie w rosyjskim myśleniu geopolitycznym znajduje swoje pełne odzwierciedlenie w koncepcji „rosyjskiego świata", która jest narzędziem łatwo adaptującym się do warunków współczesnej geopolitycznej gry między państwami. Panowanie w sferze mentalnej, oddziaływanie na sposoby interpretacji faktów, definiowanie kategorii jest ważną sferą aktywności ideologicznej współczesnej Federacji Rosyjskiej, której celem jest zabezpieczenie rosyjskiego *status quo* i umożliwienie Rosji swobody działania w rejonach jej strategicznego zainteresowania.

Literatura

Abdulina, L.,S., 2015, Reprezentacija W.W. Putina kak nacjonalnowo lidera, *Wiestnik Baszkirskowo Uniwersiteta*, Vol. 20(1): 274-278.

Ambrosio T., 2007, Insulating Russia from a Colour Revolution: How the Kremlin Resists Regional Democratic Trends, *Democratisation*, No. 14(2): 232-252,

Awerjanow W., Iwaszow L., Narocznickaja N., Prochanow A. (red.), 2014, *Putin. Zamkowyj kamien' rossijskoj gosudarstwiennosti*, Moskwa: Książnyj Mir.
Danilewski N.J., 1991, *Rossija i Jewropa*, Moskwa: Kniga.
Dimitrowa A., Fear M., Mazepus H. (red.), 2017, The Elements of Russia's Soft Power: Channels, Tools, and Actors Promoting Russian Influence in Eastern Partnership Countries, *Working Paper Series*, No. 4: 8-45.
Doktrina informacjonnoj biezopasnosti Rossijskoj Federacji, 2016, https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html, dostęp z: 22.05.2018].
Dyner A.M., 2017, Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej, *Biuletyn PISM*, nr 1(1443): 1-2.
Herasimienko V., 2016, Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru radzieckiego w świetle paradygmatu realistycznego, *Przegląd Geopolityczny*, nr 18: 125-135,
Ideologija – Fond Russkij Mir, https://russkiymir.ru/fund [dostęp: 1.08.2018].
Isajew W.A., 2005, *Geopolitika: uczebnoje posobie*, Sankt Petersburg: Piter.
Ivanauskas V., 2016, Rusiškasis konservatizmas: nacionalinės ideologijos paieška ir santykis su rusijos užsienio politika, *Politologija*, nr 1(81): 36-75.
Iwanow A., 2018, *Silowaja geopolityka: Putin oczertil piered armiej zonu rossijskich interesow*, http://ruspravda.info/Silovaya-geopolitika-Putin-ochertil-pered-armiey-zonu-rossiyskih-interesov-8677.html [dostęp: 21.07.2018].
Koncepcija wnieszniej polityki Rossijskoj Federacji, 2017, www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 [dostęp: 21.07.2018].
Kościński P., 2015, „Russkij mir" – rosyjska polityka sąsiedztwa, *Sprawy Międzynarodowe PISM*, nr 1: 71-87.
Lazari A., 1995, *Narod-bogonosiec*, w: A. Lazari (red.), *Mentalność rosyjska. Słownik*, Katowice: Interdyscyplinarny Zespół Badań Sowietologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, 1-95.
Lewinson A., 2015, *Public Opinion and Propaganda in Russia*, www.ecfr.eu/article/commentary_public_opinion_and_propaganda_in_russia3080 [dostęp: 12.08.2018].
Lewinson A., 2018, *86% за „krymnasz"*, www.vedomosti.ru/opinion/columns/2018/04/03/755654-krimnash [dostęp: 21.07.2018].
Lucewicz O., 2016, *Agents of Russian World. Proxy Groups in the Contested Neighbourhood, Russia and Eurasia Programme*, Londyn: Chatnam House,
Narocznickaja N., 2015, *Sosriedotoczenije Rossii. Bitwa za russkij mir*, Moskwa: Książnyj Mir.
Nazaretjan A.P., 2015, „Agentura wlijania" w kontekste globalnoj geopoliticzeskoj perspektiwy, *Istoriczeskaja psichologija i socjologia istorii*, nr 8(1): 160-171.
Prezidient wzjał kurs na konserwatyzm, 2013, http://www.ng.ru/politics/2013-12-30/3_conservative.html [dostęp: 12.06.2018].
Putin W., 1999, *Rossija na rubieże tysjaczletij*, www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millenium.html [dostęp: 12.07.2018].
Putin W., 2012a, Byt' silnymi: garantii nacjonalnoj biezopasnosti dlja Rossiji, *Rossijskaja gazieta – Stolicznyj wypusk*, nr. 5708(35), https://rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html [dostęp: 28.08],
Putin W., 2012b, *Rossija: Nacjonalnyj wopros*, www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html [dostęp: 13.06.2018].
Putin W., 2013, *Poslanije Federalnomu Sobraniju RF*, http://kremlin.ru/events/president/news/19825 [dostęp: 11.05.2018].
Putin W., 2014, *Poslanije Federalnomu Sobraniju RF*, http://kremlin.ru/events/president/news/47173 [dostęp: 5.05.2018],
Rogoża J., Rodkiewicz W., 2015, *Potiomkinowski konserwatyzm. Ideologiczne narzędzie Kremla*, Warszawa: Punkt Widzenia OSW.
Rudnicki Z.B., 2016, Kryzys w Unii Europejskiej a tożsamość europejska, *Przegląd Europejski*, nr 2(40): 110-137.

Sadochina-Jewgienijewa N., 2012, Teorija oficjalnoj narodnosti kak osnowa systemy principow formirowanija i dejatelnosti gosudarstwiennowo aparata w Rossiji, *Wiestnik Tambowskowo Uniwersiteta. Serija: Gumanitarnyje nauki*, Vol. 108: 343-350.

Szalimowa N.A., 2000, *Russkij Mir A.N. Ostrowskowo*, Jarosław: Jagtu.

Tsygankow A., 2006, If Not By Tanks, Then By the Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy, *Europe-Asia Studies*, No. 58(7): 1079-1099.

Walicki A., 2015, Czy Władimir Putin może stać się ideowym przywódcą światowego konserwatyzmu?, *Przegląd Polityczny*, nr 130: 37-49.

Wierzbicki A., 2011, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.

Żade Z.A., 2005, Nacjonalnyje interesy i biezopasnost' Rossiji w kontekstie gieopolityki, *Wiestnik Adygejskowo Gosudarstwiennowo Uniwersiteta*, nr 2: 59-63.

Russian Conservatism as Russia's Ideological Policy Tool in Western Europe

Summary. The article is an analysis of the concept of the Russian World as an example of ideological Russian conservatism and as a geopolitical concept. The concept is analyzed against the background of the Russian ideological policy implemented in the Western Europe. Its basic matrix of references is a return to traditional and patriotic values as well as antagonizing the civilization of Russia and the West. The Russian World is being created as a conservative response to the European disappointment with liberalism and the identity crisis. The concept has been presented as one of the tools to execute information operations in the West of Europe. The aim of the article is to capture the sense and content of the Russian World concept and the possible vectors of influence on the infosphere and mentality of the Western societies.

Keywords: conservatism, Russian Federation, Russkiy mir, Russian world, ideological politics